

Un uragan, un stol de păsări sus, mult deasupra capului, în noapte; o ceață albă care se apropiă mereu mai mult, foșnitoare, și deodată doar coroana unui val monstruos, care se năpustea asupra corabiei. Un uragan, tipătul și plânsul în întuneric sub puncte și duhoarea acră a vărsăturilor. Un câine, care turbase în freamătușul valurilor și-i sfățiase unuia din matrozi, jos, tendoanele. Și peste rană se așternuse spuma valurilor. Un uragan – asta era călătoria spre Tomis¹.

Deși, mereu peste zi și în toate cotloanele tot mai depărtate ale vasului, căutase să se refugieze din mizeria și leșinul îngrețoșării și inconștienței spre a-și găsi nepăsarea sau măcar un fel de uitare în vis, Cotta nu izbutise să-și găsească nici în Marea Egee și nici apoi în cea Neagră somnul. Ori de câte ori istovirea l-ar fi lăsat să nădăjduiască o asemenea uitare, își infunda ceară în urechi, își lega acea bandă de lână albastră peste ochi, se rezema pe spate și-și număra respirațiile. Însă ritmul valurilor îl ridică, ridică nava întreagă, ridică astfel întreaga lume mult

¹ În original, autorul apelează la o altă formă a cuvântului, Tomi (> lat. *Tomi*, *-orum*, m. pl.), folosită, de asemenea, în Antichitate (n. red.).

deasupra spumei sărate a mării pe care-și avea drumul, menținea astfel totul în răstimpul unei bătăi de inimă în înalt și lăsa apoi lumea, corabia și pe istovii ei truditori să recadă îndărăt într-o vale a valurilor, în căderea moale a apelor și în spaimă. Nimeni nu mai dormea.

Şaptesprezece zile trebuise Cotta să reziste la bordul vasului *Trivia*. Când părăsi, în sfârșit, nava într-o dimineată de aprie și își îndreptă pașii pe digul lustruit de talazurile mării către zidurile Tomisului, ziduri năpădite de mușchi la poalele coastei stâncoase, se cătina atât de tare pe picioare, încât doi mari-nari din preajmă îl sprijiniră râzând și-l traseră după aceea îndărăt pe o grămadă de odgoane aruncate la întâmplare la marginea cheiului. Și acolo zăcu apoi Cotta într-o duhoare de pește și catran și încercă să liniștească marea care se răzvrătea mereu înăuntru lui. Peste dig, se năruiau portocalele sfârtecate din încărcătura navei *Trivia* – amintiri din grădinile Italiei. Era frig; o dimineată fără soare. Marea Neagră se rostogolea leneșă peste capul Tomisului, își destrăma valurile peste stânci sau se izbea hohotind de pereții de stâncă care se înălțau uriași din ape. În unele intrânduri, valurile azvărleau pe țarm gunoaie și bucați de gheăță murdare de găină de păsări. Cotta zăcea acolo și nu-și mișcă nici mâna măcar, când un rozător slăbănoș începu să-i ciupească marginea mantalei. Și, când marea se mai potoli înăuntru său, val după val molatic, el adormi. Acum, oricum, sosise.

Tomis, locul acesta prăpădit. Tomis, un nicăieri. Tomis, orașul de fier. Cu excepția unui frângier, care-i închirie străinului o cameră neîncălzită, căptușită cu covoare strident colorate pe pereți, la mansarda casei lui, aici nu luă nimeni în seamă sosirea lui Cotta. Abia treptat, fără obișnuințele ornamentări în discuții, începu să-l urmărească și pe străinul care era el câte o vorbă care în alte vremuri ar fi constituit poate prilejul unor gesturi vrăjmașe. Străinul care stătea acolo, sub arcade, și tremura de frig; străinul care își transcria în stația de autobuz

roasă de rugină orarul curselor și care le vorbea câinilor ce-l lătrau cu o răbdare de neîntes – acest străin venea de la Roma. Însă Roma era în zilele acelea mai departe decât oricând. Căci la Tomis oamenii își întorseră fața de la lume ca să sărbătorescă sfârșitul unei ierni de doi ani. Ulițele răsunau de zgomotul muzicii de fanfară și nopțile erau pline de chiotele cheflilor – țărani, căutători de pietre de chihlimbar și porcari, care veniseră din sate răsfirate și din cele mai depărtate văi ale munților din jur. Frângierul, care și în zilele geroase umbla desculț și nu-și vrăcia picioarele cenușii în încălțări decât în împrejurări deosebite, ca atunci să se învârtească scârțând prin tăcerea casei sale, purta în zilele acestea pantofi. În gospodăriile întunecate, acoperite cu cioburi de ardezie, printre câmpurile dispuse în terase își față orașului, se cocea la vremea asta turtă dulce cu șofran și vanilie. Pe faleza din dreptul coastei abrupte, treceau procesiuni. Zăpada se topea lent. Pentru prima dată după doi ani de zile, pantele acoperite de pietriș, care coborau printre spăturile stâncii, tancuri și muchii de stâncă venind din sus, din nori de-a dreptul, erau acum neacoperite de zăpadă.

Dintre cele nouăzeci de case ale orașului, pe atunci multe erau pustii; se năruiau și pierdeau încet printre ierburile agățătoare și mușchi. Siruri întregi de case păreau să se piardă treptat în pământ și în colinele din jur. Chiar și acum mai plutea printre ulițele în pantă fumul din cuptoarele și sobele lucrătorilor de la zăcămintă, care asigurau orașului fier – acest metal fiind unicul lucru de care nu se dusese aici niciodată lipsă.

Din fier erau porțile, din fier obloanele ferestrelor, zidurile de împrejmuire, figurile de pe frontoane și podețele înguste care duceau peste pâraiele ce împărteau Tomisul în două jumătăți inegale. Și din toate rodea vântul sărat, mâncă rugina. Rugina era culoarea orașului.

Prin case trudeau femei îmbătrânite prematur, totdeauna învesmântate în străie întunecate, iar sus, în galeriile de deasupra acoperișurilor, sus, pe pantele abrupte – niște bărbați prăfuiți,

istoviți. Cei care ieșeau aici la pescuit blestemau apele pustii, și cei care munceau pământurile blestemau burienile, gerul și pietrele. Cine stătea treaz noaptea în patul lui credea uneori că aude lupii. Tomis era atât de pustiu, atât de vechi și de fără speranță ca și alte sute de orașe de coastă, și lui Cotta i se părea ciudat că în acest loc, deopotrivă înghesuit de mare și de munte și care era atât de concentrat asupra obiceiurilor sale și a necazurilor provocate de frig, sărăcie și munca grea, se putuse întâmpla ceva despre care să se vorbească în saloanele adăpostite și în cafenelele metropolelor europene.

Zvonul acela provenit din orașul de fier, urmărit de el vreme îndelungată și căruia, desigur, și alții aveau să-i ia urma, ajunse la Cotta când se afla pe veranda unei case de pe strada romană Anastasio; o conversație purtată între begonii și oleandri. Imaginile din Tomis, imagini cu ulițe pline de fum, cu ruine acoperite de ierburi și cioburi greoaie de gheăță, fusese să în acea seară de iarnă îndeajuns de ispititoare ca să-l atragă prin nouitatea lor, căci fără o asemenea podoabă ar fi sunat prea sec și neconvincător. Pe urmă, zvonul acela se răspândise, asemenea ţiroielor de apă alunecând la vale pe străzile în pantă spre diguri, se ramificase ici și colo, desfăcându-se și înmulțindu-și tentaculele, sau alteori se oprișe secând, ca în ținuturile unde asemenea nume nu sunt știute: Tomis, Naso sau Trachila.

Și astfel acest zvon se transfigurase, împodobit mai departe sau molcomindu-se și uneori chiar fiind contrazis și rămasese totuși mereu doar coconul unei singure aserțiuni, pe care o ascundea în sine ca pe o larvă, și nimeni nu știa ce avea să se târască afară din ea. Acea aserțiune era: „Naso a murit“.

Primele răspunsuri pe care Cotta le primi în Tomis erau confuze și deseori doar amintiri despre tot ceea ce fusese odiuioară aici ciudat și străin. Naso...? Nu era nebunul acela care apărea din când în când cu câte un mânunchi de undițe și care chiar și pe viscol ședea îmbrăcat doar în veșmintele de pânză

undeva pe stâncile dinspre mare? Și care seara bea prin pivnițe, cânta la armonică și tipă căt il ținea gura în noapte?

Naso... Era adică acel pitic, cel care în august venise în oraș într-o trăsură mai acătării și care după lăsarea întunericului proiecta pe peretele alb din spatele abatorului niște filme de dragoste. Printre spectacolele anunțate, mai vindea vase emailate, pietre de alaun care potolesc săngerările și miere turcească, și la muzica din megafoanele lui urlau câinii.

Naso. De-abia în a doua săptămână după sosirea lui Cotta dădu peste niște amintiri pe care le recunoscu. Tereus, casapul, care el însuși urla mai tare decât taurii când le lega banda de piele peste ochi, luându-le astfel ultima privire asupra lumii; și Fama, văduva unui negustor de coloniale – care mereu bătea în cuie pe rafturile prăvăliei ei ghirlande de urzici, pentru a-l împiedica astfel pe copilul ei, un arierat, epileptic, să intindă mâna spre săpunurile învelite în hârtie roșie, spre piramidele de conserve și borcanele de untură. Când epilepticul își frigea degetele de aceste ghirlande, tipă atât de strident, încât în casele învecinate se trânteau cu zgomot obloanele la ferestre... Tereus, Fama și chiar și Arachne, o țesătoare surdomută care le cîtea străinilor vorbele de pe buze și clătină sau aproba din cap ca răspuns, își amintea poate că Naso fusese romanul, exilatul, poetul, cel care locuise împreună cu servitorul lui grec la Trachila, o colonie părăsită la patru sau cinci ceasuri de mers pe jos de oraș. „Publius Ovidius Naso“, mai silabisea epilepticul numele rostit cu înțeles de mama sa o dată și încă o dată, când, într-o zi ploioasă, Cotta se oprișe în semiîntuneric în fața prăvăliei Famei.

Sigur, Naso, romanul. Mai trăia el oare? Unde era îngropat? O, mai exista oare vreo lege care să silească pe cineva să-și mai bată capul cu vreun roman care se dusese de râpă în Trachila? Vreo lege potrivit căreia să se dea răspuns, când un străin punea întrebări despre vreun alt străin? Cine trăia pe coastele acestea trăia și murea pe ascuns, printre pietre, ca o gânganie

cu multe picioare. Până la urmă, Cotta nu află decât că aici, la capătul lumii, nimeni nu stătea bucuros de vorbă cu cineva venit de la Roma. Chiar și Lycaon, frânghierul, rămase tăcut. Într-o scrisoare care ajunse câteva luni mai târziu la Via Anas-tasio, scria: „Nu au încredere în mine“.

Într-una din ultimele zile ale lunii aprilie, Cotta porni la drum spre Trachila. Pe o plajă presărată cu scoici care trosneau sub fiecare pas, se întâlni cu o procesiune care invoca un Atot-puternic, al cărui nume el nu-l cunoștea, pentru a dărui rodnicie câmpurilor, pentru a le aduce localnicilor bancuri de pești, bogății ale pământului și mare liniștită. Procesiunea îl trase după ea o bucată de drum; pe unii dintre acești credincioși plecați în rugă îi recunoscu sub stratul de cenușă care le acoperea fața deformându-le trăsăturile. Era și frânghierul printre ei. Apoi Cotta se abătu de la drumul lor și urcă pe o cărare năpădită de pelin și porumbar care serpuia printre coastele dealurilor. Când se opri mai sus în grohotiș, o clipă, să privească în jos sub el, procesiunea nu mai era decât o coloană întortocheată de făpturi fără chipuri. Se tărau parcă, muți, pe plajă; flamurile li se înfoiau mărunte, mărunt le era baldachinul deasupra carului pe care îl împingea o ceată de oameni negri. Rafalele vântului dinspre mare acopereau cântările, jeluirile invocațiilor și clinchetul țimbalelor. Acolo jos locuitorii Tomisului încercau să se împace cu un cer care nu le era îndurător. În aburul depărtării, se contopiră cu cenușiu coastei stâncoase. Cotta rămase în sfârșit singur. Străbătu panta îngustă a unei văi alpine, înaintă prin buruienile bătrâne din umbra stâncilor și mereu avea sub el marea, adâncă și tăcută. Pe aici trecuse Naso. Acesta era drumul lui Naso.

Acum văgăunile nu mai îngăduiau privirii să străbată mai departe de pasul următor; drumul urca atât de abrupt, încât uneori Cotta nu mai putea înainta decât de-a bușilea. Si pe urmă se înălță deodată un câine de piatră chiar în fața lui, o statuie grosolan dăltuită, ciuntită de vreme și fără labele din spate. Cotta își ridică trupul răsuflând greu. Se afla printre ruine.

Trachila: zidurile acestea sparte din piatră calcaroasă, făreste adâncite din care își întindeau crengile noduroase pini și brazi piperniciți, acoperișurile de papură și stuf, bortelite, prăbușite peste bucătăriile înnegrite de fum, peste dormitoarele și odăile pustii și peste portalurile rămase deschise în vid, prin care se scurgea timpul – toate acestea trebuie să fi fost odinioară cinci, săse case, grajduri, şoproane...

Si din pustietatea aceasta se înălțau stane de piatră, zeci de statuete zvelte, cele mai mari de înălțimea unui om, cele mai mici, abia ajungându-i lui Cotta până la genunchi. În vârfurile stanelor, fălfăiau flamuri mici de cârpe, zdrențe de toate culorile, veșminte tăiate în fâșii și sfâșiate, iar când Cotta se apropi de unul dintre monumentele mai mărunte, văzu că aceste cârpe purtau inscripții, pe toate scria ceva. El trase încep de una din aceste fâșii roșii, pălite de soare. Cârpa se înfășurase astfel printre pietrele stâncilor, încât figurina de piatră se sfârâmă când trase de zdreanță ca s-o citească. Pietrele se prăvăliră pe panta fragmentată de rădăcinile unui pin și Cotta citi: „*Nimăni nu-i mai rămâne făptura*“.

Un pârâias de nisip antrenat de pietrele în cădere încremenii. Se făcuse iarăși tăcere. Cotta văzu în mijlocul acestui peisaj dezolant un acoperiș rămas întreg pe care se aşezaseră ciorile și zări casa printre ruine. Se îndreptă spre ea, căutând să-și scurzeze drumul, și începu încă mergând să strige, își striga numele său și pe cel al lui Naso, mereu, iarăși și iarăși, striga că venea de la Roma. Dar totul rămase tăcut.

Poarta spre curtea interioară era doar întredeschisă. El o împinse și rămase locului o clipă mai târziu, cu brațul încă întins, ca înlemnit de groază: acolo, într-un colț luminos al curții, în frigul acestui munte, printre resturile zăpezii și băltile încă înghețate, se înălța delicat și verde un dud; avea trunchiul văruit și zăpada din umbra lui era pătată albăstrui de mustul dudelor căzute.

Ca unul căruia și e frică de întuneric și atunci începe să fluiere și să cânte, Cotta reîncepu să strige după Naso, străbătu-

curtea sub protecția, cum i se părea, a propriului său glas, pătrunse sub o boltă, în sfârșit, intră în casa poetului. Toate ușile erau deschise. Încăperile erau pustii.

În fața ferestrelor mici, se legăneau niște perdele de pânză care lăsau, în ritmul zvâncinilor de vânt, privirea liberă spre o grădină părăginită, coborând spre adâncimile lăptoase de jos. Dincolo de albul acesta se afla, fără îndoială, marea. De la masa lui Naso se vedea marea. Vatra căminului era rece. Printre oalele murdare și ruginile, paharele de ceai și firimiturile de pâine, foiau șiruri de furnici. Pe pervazuri, pe scaune, peste un pat, se aşternuse un strat fin de nisip alb, care se auzea scârțâind și sub pași, nisip care se scurgea din tavan și din pereți.

Cotta străbătu toată casa aceasta de piatră de două ori, de trei ori, privi petele de umezeală de pe tencuiulă, o vedere cu o stradă din Roma, prinșă sub sticlă în rame negre de lemn, își trecu degetul peste cotoarele unor cărți și le rosti cu glas tare titlul, dar nu mai strigă nici un nume, se îndreptă iarăși spre scară care ducea la catul de sus, și mai ținea încă în mână, fără să-și dea seama, bucata de cârpă, pe care acum i-o smulse curentul de aer deodată stârnit și, lăsând-o îndată să cadă pe podea, Cotta se aplecă după ea și se trezi brusc privind fix chipul unui bărbat aflat foarte aproape în fața lui. În întunericul de sub scară, se chircea un bătrân, care arăta cu mâna spre cârpa căzută și-i spuse lui Cotta, rămas o clipă cu respirația oprită:

– Du asta îndărăt!

Cotta își simțea inima bătându-i tare.

– Naso, se bâlbâi el. Bătrânul apucă dintr-o mișcare grăbită a mâinii cârpa, o mototoli și i-o aruncă lui Cotta în față, chicotind:

– Naso e Naso, și Pythagoras e Pythagoras.

O oră după ce-l descoperise astfel, Pythagoras ședea mai departe chiricit sub scară. Zadarnic încercase Cotta să-i vorbească, zadarnic își repetase întrebările. Pythagoras, sclavul lui Naso, nu mai putea înțelege întrebările cuiva, aluneca doar arareori în unele monologuri grăbite, murmurate, fără gesturi, îl injuria

apoii pe Cotta numindu-l mâncător de stârvuri care se hrănește cu trupurile rubedenilor sale și care-și bate slujitorii cei mai credincioși, chicotea, tăcea iarăși, începea din nou și se apuca atunci să-l blestemă pe un dictator din Marea Egee care se acupla cu caprele înainte de a le frânge cu brațele lui spinarea, devenea iarăși prietenos și o dată chiar bătu mulțumit din palme lăudând miracolul metempsihoziei; el însuși mai trăise în trupurile unei salamandre, al unui canonier și al unei ciobănițe de porci, fusese silit chiar să fie ani de zile un copil fără ochi, până când acel trupușor fără leac se prăbușise de pe o stâncă și se înecase.

Cotta renunță să mai încerce, ascultă doar, mut. În împărăția acestui bătrân nu mai părea să ducă nici un drum. Abia mai târziu, în lunga tăcere a pauzelor în care amuțea Pythagoras, Cotta începu să vorbească iarăși – mai întâi fără tragere de inimă, aşa cum stai de vorbă cu un idiot și doar ca să mai încerce să câștige încrederea bătrânlui. Dar, în cele din urmă, Cotta înțeleseră că de fapt povestea astfel doar pentru a opune acestei vorbării pustii din întunecime ordinea și rațiunea unei lumi de el știute: Roma împotriva imposibilității acestui dud înzăpezit din fața ferestrei; Roma împotriva stanelor de piatră pierdute în pustietate, împotriva paraginii din Trachila.

Îi descrise sclavului furtunile călătoriei sale și tristețea din zilele de rămas-bun, vorbi despre gustul amar al portocalelor sălbaticice de pe coastele Sulmonei și pătrunse astfel tot mai adânc în trecut, până când se opri iarăși în fața aceluia foc pe care-l văzuse arzând în casa lui Naso din Piazza del Moro cu nouă ani în urmă. Dinspre balconul unei camere în care se închise Naso, se risipea un fum subțire. Fulgi de scrum și cenușă pluteau prin ferestrele deschise și în vestibulul casei, printre bagajele făcute și dârele de lumină proiectate de soarele de după-amiază târzie pe dușumelele de marmură, ședea o femeie plângând. Era ultima zi la Roma a lui Naso.

Așa cum moartea face să se deschidă uneori chiar și casele inaccesibile și atunci nu numai rudele și prietenii, ci și cei

îndatorăți să jelească, cei curioși și chiar niște străini indiferenți sunt lăsați să intre, tot astfel în zilele acelea casa ascunsă după chiparoși și pini din Piazza del Moro fusese deschisă de știrea că Naso trebuia să plece în surghiun. Chiar dacă cei mai sfioși ar fi fost intimidăți de o așa nenorocire și nu s-ar fi apropiat, pe trepte și în salon era înghesuiala unei case îndoliate. Cei care își luau rămas-bun veneau și plecau, iar cu ei veneau și plecau vânzătorii de lozuri, cerșetorii și vagabonzi de pe stradă, care ofereau buchețele de levănțică și furau de pe mese pahare și din vitrine argintărie. Nimeni nu se mai occupa de ei.

Palid și cu mâinile înnegrite, Naso deschisese, după multe încercări de a fi înduplecăt, ușa camerei sale de lucru; un covor albastru era parcă nins de cenușă; pe o masă, ale cărei intarsii se înfășurau sub licărarea focului în bucle lemnoase, curentul de aer dinspre fereastră răsfoia niște hârtii vrăfuite într-un teanc pe jumătate carbonizat; caiete și cărți legate erau pe rafturi și prin nișe; un teanc mai ardea încă mocnit. Naso trecuse fără îndoială cu focul prin scrierile sale, așa cum un paracliser trece cu aprinzătorul de la un candelabru la altul; își aprinsese pur și simplu notițele și manuscrisele pe locurile unde și le pusese la păstrare cu grijă în timpuri mai blânde. Naso era teafăr. Munca sa, cenușă.

Pythagoras își lăsase capul pe genunchi și părea să nu audă și să nu înțeleagă nimic din ce povestea Cotta, care trase un scaun în întunecimea de sub scară și rămase aşezat acolo tăcut, așteptând ca sclavul să-l privească iarăși în ochi.

Desigur, focul din Piazza del Moro mistuise doar manuscrisele lui Naso. Ceea ce din elegiile și povestirile sale fusese publicat, sărbătorit și dușmănit era de mult pus la adăpost în depozitele bibliotecilor de stat, în casele publicului său cititor și în arhivele cenzurii. Într-un comentariu al unui ziar din Padova, confiscat chiar în ziua apariției sale, se spunea că Naso aprinsese acel foc doar pentru a da un semnal împotriva interzicerii cărților sale și a surghiunirii sale din lumea romană.

Dar erau tot felul de interpretări: arderea unor cărți – acțiونase cineva din furie și disperare și fără să stea mult pe gânduri. Un act prevăzător – cineva care-și dăduse seama de înțelesul cenzurii și-și distrusese el însuși creațiile mai puțin reușite. O măsură de prevedere. O recunoaștere. O iluzie. Si-așa mai departe.

Arderea aceea a manuscriselor a rămas, dincolo de toate presupunerile, la fel de enigmatică precum motivul exilului. Autoritatele păstrară tăcerea sau se refugiară în vorbe goale. Și, pentru că un manuscris care multă vreme fusese crezut în mâini sigure rămase dispărut și după ani de zile, la Roma începu treptat să se presupună că focul din Piazza del Moro nu fusese un act de disperare și nici un mod de a atrage atenția, ci de fapt un act de distrugere.